

Vývojové aspekty procesu stávání se otcem: první výsledky výzkumu

The Developmental Aspects of the Process of Becoming a Father: the First Results

Václav Škvařil

Univerzita Karlova v Praze

Pedagogická fakulta

Psychologie a její kontexty 14 (1-2), 2023, 85–98

<https://doi.org/10.15452/PsyX.2023.14.0005>

Abstrakt

Proces stávání se otcem je zásadní událostí v životě muže, spojenou s mnoha výzvami, ale také životním obohacením. Muž během těhotenství partnerky prochází změnami ve vztazích, emočním prožívání i identitě. Kvalitativního výzkumu se zúčastnili čtyři muži očekávající své první dítě, kteří absolvovali v průběhu výzkumu tři polo-strukturované rozhovory (dva v období těhotenství, jeden po porodu), doplňující metodu představovaly měsíční deníkové záznamy. Data byla analyzována metodou interpretativní fenomenologické analýzy, umožňující hlubší porozumění individuálním zkušenostem. Cílem je prezentovat předběžné výsledky výzkumu, konkrétně jednu z hlavních identifikovaných kategorií „Ohniska vývoje“, která popisuje, jak se u každého z účastníků vynořilo významné téma, které s sebou přineslo intrapsychický konflikt. Jak výsledky naznačují, jeho vyřešení v sobě obsahuje potenciál k vývoji. Prezentované výsledky z prvních rozhovorů jsou porovnávány s odbornou literaturou v diskuzi.

Klíčová slova otcovství, stávání se otcem, vývojové aspekty, růst, potenciál

Abstract Introduction: The process of becoming a father is one of the most crucial events in a man's life, filled with hope, joy, challenges, and doubts. The birth of a child marks a turning point, bringing responsibility for another human being. The pregnancy period provides time for preparation and triggers changes in relationships, emotions, and identity, as men integrate the paternal role. This new situation presents challenges but

also offers opportunities for growth. Despite its significance, the developmental aspects of fatherhood remain underexplored in psychology, with limited empirical data available. This work presents preliminary results from ongoing qualitative research: „*Emerging Fatherhood: Developmental Aspects of the Process of Becoming a Father.*“

Method This research aims to explore men's subjective experiences of becoming a father from a developmental-psychological perspective. Four expectant fathers (aged 18-30, expecting their first child) participated in three semi-structured interviews conducted at key stages: the 4th month of pregnancy, the 8th month, and three months after the birth. Monthly electronic diary entries supplemented the interviews, allowing for continuous tracking of themes and their developmental aspects. Data were analyzed using interpretative phenomenological analysis (IPA), focusing on how individuals make sense of their unique experiences. Interviews were transcribed verbatim and analyzed line by line.

Results Through the data analysis process, significant categories of the process of becoming a father were subsequently identified. Until this moment, only the initial interviews with participants have been analyzed, and the diary entries have not yet been processed, thus the presented results are preliminary. This work tries to introduce in-depth on of the significant identified category of the process of becoming a father, termed „Developmental Foci.“ The experiences of the four participants demonstrate how a significant theme emerged for each of them, bringing forth an intrapsychic conflict. However, its resolution holds potential for personal growth.

Discussion The results are subsequently compared with the literature and research in the discussion section.

Keywords fatherhood, becoming a father, developmental aspects, growth, potential

Úvod

Proces stávání se otcem představuje jednu z nejvýznamnějších událostí v životě muže (Callister, 1995) a znamená náročnou cestu proměny, která začíná obdobím těhotenství partnerky (Kowlessar, 2012) a pokračuje až do doby několika měsíců, případně až roku, po porodu (Strauss & Goldberg, 1999). Období těhotenství partnerky obnáší pro muže výzvu z hlediska *psychologické reorganizace self* (Genesoni & Tallandini, 2008), *identitních změn* (Habib, 2012; Höfner, Schadler & Richter, 2011; Kowlessar, 2012), *emocionálních změn* (Åsenhed & kol., 2014; Donovan, 1995; Finnbogadótir & kol., 2003; Kao & Long, 2004; Kowlessar, 2012; Sansiriphun & kol., 2010), *změn v partnerském vztahu* (Doss & kol., 2009; Kluwer & Johnson, 2007) nebo *změn vývojových* (např. Cowan, 1988; Finnbogadótir & kol., 2003; Kao & Long, 2004; Meleagrou-Hitchens & Willig, 2021; Premberg, Hellström & Berg, 2008).

Samotný proces stávání se otcem přináší celou řadu emocionálních změn, které jedna z výzkumnic Lisolette Åsenhed popisuje jako „*emocionální horskou dráhu*“ (Åsenhed & kol., 2014). V různých kvalitativních výzkumech je uvedeno, že v průběhu období těhotenství prožívají muži nejrůznější negativní emoce, jako např. pocity nepřipravenosti, nedostatečnosti a nejistoty ohledně jejich blížící se nové role (Deave & Johnson, 2007; Finnbogadótir & kol., 2003; Meleagrou-Hitchens & Willig, 2021; Sansiriphun & kol., 2010), pocity úzkosti (Donovan, 1995; Finnbogadótir & kol., 2003) nebo strachu ze ztráty autonomie a života, na který dosud byli zvyklí (Kao & Long, 2004), či strach o život a zdraví dítěte či partnerky (Meleagrou-Hitchens & Willig, 2021). Může dojít ke zhoršení psychického zdraví, v některých případech dokonce k rozvoji úzkosti nebo deprese (Leach & kol., 2016; Clark & kol., 2009). Je však potřeba dodat, že výzkumy uvádí také mnoho pozitivních pocitů jako např. láska, radost, hrdost nebo vděčnost (Finnbogadótir & kol., 2003; Kao & Long, 2004; Kowlessar, 2012; Sansiriphun & kol., 2010).

Přestože se tématu přechodu k otcovství věnuje postupně více pozornosti výzkumníků, stále máme velmi málo poznatků o tom, jaký dopad má období těhotenství partnerky a narození prvního dítěte na vlastní vývoj. V literatuře se objevují autoři, kteří spojují narození dítěte s vývojovým potenciálem nastávající matky či otce (například Gutmann, 1975; Newman & Newman, 1988). Erik Erikson (1950) vnímal rodičovství jako nejvýznamnější příležitost k rozvoji generativity, čímž myslel schopnost pečovat o následující generaci. Rodičovství vnímal jako příležitost k osobnostní reorganizaci a dozrávání. Přímou k otcovství se vyjadřuje např. Osofsky (1982), který formuloval hypotézu, že „*nadcházející nové otcovství představuje jednak krizi, ale také vývojovou příležitost pro zrání a nový vývoj*“. Cowan (1988) uvádí, že během procesu stávání se otcem dochází u mužů ke kvalitativním změnám. Ve svém výzkumu identifikoval tři hlavní oblasti, ve kterých může docházet k vývoji k větší zralosti: *sebepojetí, kompetence a partnerský vztah*.

Téma vývojových aspektů stávání se otcem nacházíme také v nejrůznějších kvalitativních výzkumech, i když tyto studie obvykle nekladou důraz přímo na vývojový proces, ale zachycují ho v rámci obecných zkušeností mužů s nastávajícím rodičovstvím. V těchto výzkumech se proces stávání se otcem tematizuje ve spojitosti se zráním a rozvojem různých aspektů osobnosti (Finnbogadótir & kol., 2003; Kao & Long, 2004; Meleagrou-Hitchens

& Willig, 2021; Premberg, Hellström & Berg, 2008; Tehrani & kol., 2015). Výzkumy uvádí změny v emoční regulaci či empatii, kdy muži začali vnímat sebe sama jako trpělivější, citlivější a vnímavější vůči okolí (Finnbogadóttir & kol., 2003; Premberg, Hellström & Berg, 2008). Může docházet k rozvoji generativity a poklesu egocentrismu (Finnbogadóttir & kol., 2003; Kao & Long, 2004), změnám v hodnotách a prioritách, či k osvojení si nové životní perspektivy a pohledu na život (Kao & Long, 2004; Kowlessar, 2012; Meleagrou-Hitchens & Willig, 2021; Sansiriphun & kol., 2010). Proces stávání se otcem je spojován také se zvýšenou zodpovědností a zodpovědným přístupem k životu, což se projevuje mimo jiné v lepší péči o sebe sama např. v podobě kvalitnějšího stravování, zvýšení fyzické aktivity nebo redukce konzumace alkoholu a cigaret (Finnbogadóttir & kol., 2003; Sansiriphun & kol., 2010). Muži v některých výzkumech reflektovali zvýšenou opatrnost, sníženou impulzivitu a omezení rizikových aktivit, jako např. *rychlé jízdy v autě* nebo *účasti v extrémních sportech* (Gage & Kirk, 2002; Premberg & kol., 2008; Sansiriphun & kol., 2010). Muži také začali trávit více času s rodinou na úkor vlastních volnočasových aktivit a času s přáteli (Deave & Johnson, 2008; Finnbogadóttir & kol., 2003), své aktivity svědomitěji plánovali a přistupovali k organizaci svého času zodpovědněji (Finnbogadóttir & kol., 2003; Tehrani & kol., 2015; Meleagrou-Hitchens & Willig, 2021).

Výzkumná otázka: Cílem tohoto výzkumu je porozumět subjektivní zkušenosti mužů s procesem stávání se otcem, a to z vývojově-psychologické perspektivy. Výzkumná otázka je formulována následovně: *„Jaké jsou vývojové aspekty procesu stávání se otcem od období těhotenství partnerky po dobu tří měsíců po porodu?“*. Tento výzkumný záměr může nejen osvětlit, jak muži prožívají přechod k otcovství, ale také pomoci nastínit, jaká vývojová témata se mohou vynořovat, když se budoucí otcové vypořádávají s novými výzvami a zodpovědnostmi, které tento významný životní milník přináší. Vzhledem k tomu, že analýza dat dosud probíhá a zpracovány byly pouze první rozhovory s nastávajícími otci, prezentované výsledky poskytují pouze omezený vhled do zkoumané problematiky. Z tohoto důvodu dosud nelze komplexně odpovědět na formulovanou výzkumnou otázku. Předběžné výsledky nicméně umožňují detailně představit jeden z významných fragmentů vývojových aspektů otcovství, konkrétně identifikovanou kategorii *Ohniska vývoje*.

Metodologie výzkumu

Ke zkoumání zkušenosti mužů s procesem stávání se otcem byla zvolena interpretativní fenomenologická analýza (IPA), což je kvalitativní přístup, jehož cílem je poskytnout podrobnou exploraci toho, jak jednotlivci chápou své významné životní zkušenosti (Smith, Flowers & Larkin, 2009). Jedná se o metodologii psychologického výzkumu, která se soustředí na každodenní prožitky, jež jedinec považuje za významné nebo a slouží k hlubšímu zkoumání žité zkušenosti. Tento přístup je vhodný v situacích, kdy usilujeme o porozumění tomu, jak daný jedinec rozumí svým specifickým životním zkušenostem a jaký jim přisuzuje význam (Osborn & Smith, 2003). IPA nebere v potaz pouze subjektivní zkušenost účastníků výzkumu, ale reflektuje také interpretaci samotného výzkumníka (Willig, 2013).

Účastníci výzkumu

Pro potřeby výzkumu byli vyhledáni čtyři muži pomocí dvou strategií výběru. Informace o výzkumu byly zveřejněny na sociální síť Facebook a následně bylo využito metody sněhové koule. Do výzkumu byli zařazeni pouze zájemci, kteří splňovali následující kritéria:

- muži ve věku 18-30 let
- očekávající své první biologické dítě
- bez předchozí zkušenosti s rodičovstvím
- v dlouhodobém partnerství nebo manželství
- žijící s matkou dítěte ve společné domácnosti
- těhotenství partnerky nejpozději ve čtvrtém měsíci

Vybraní účastníci tvoří homogenní skupinu, všichni jsou Češi pocházející z hlavního města Prahy, mají vysokoškolské vzdělání a jejich věk se nachází v rozmezí 27-30 let. Vzhledem k tomu, že účastníci tvoří velmi specifickou skupinu, závěry této studie nelze pokládat za univerzální.

Sběr dat

Hlavní metodu pro získání dat představovala série nahrávaných hloubkových polo-strukturovaných rozhovorů. Doplnující metodou byl strukturovaný deník složený z otevřených otázek, záznamy z deníku byly v následujícím rozhovoru reflektovány. Kombinace těchto dvou metod se v angličtině nazývá „*diary interview method*“ (Zimmerman & Weider, 2012), což lze volně přeložit jako „*metoda deníku a rozhovoru*“. Sběr dat probíhal kontinuálně po dobu devíti měsíců. S každým ze čtyř účastníků byly realizovány tři rozhovory, a to v různých časových úsecích v průběhu procesu stávání se otcem:

- 4. měsíc těhotenství partnerky
- 8. měsíc těhotenství partnerky
- 3. měsíc po narození dítěte

Délka rozhovoru se pohybovala v rozmezí 60-118 minut. Všechny rozhovory byly doslovně přepsány. Do přepisu byly zaznamenány také poznámky reflektující neverbální komunikaci či ticho pro zachycení autentického významu a atmosféry rozhovorů. Deníky byly účastníkům zasílány k vyplnění jednou měsíčně, a to formou e-mailu, který obsahoval odkaz na Google Formulář. Formulář byl v období těhotenství partnerky zasílán vždy ve stejné podobě. Obsahoval sedm otevřených otázek, které se zaměřovaly na zkušenost s procesem stávání se otcem (např. „*Jakých změn jste si u sebe za uplynulé období všimnul?*“, „*Jakým výzvám jste musel čelit?*“). Po narození dítěte byl formulář k deníku pozměněn a některé z otázek byly přeformulovány. Sběr dat již byl ukončen, analýzou však prošla jen data z prvních čtyř rozhovorů, výsledky jsou tudíž předběžné.

Analýza dat

Výzkum se v současnosti nachází ve fázi, kdy byly analyzovány čtyři z dvanácti rozhovorů (první fáze rozhovorů), u záznamů z deníků zatím analýza nebyla provedena. Analýza dat byla inspirována strukturou, kterou představil Smith (Osborn & Smith, 2003):

1. Výzkumník si opakovaně přečte záznam individuálních rozhovorů.
2. Na pravý okraj textu píše komentáře a poznámky, které shrnují jeho prvotní dojmy a myšlenky ohledně účastníkovy zkušenosti.
3. Na levý okraj textu píše vypořádky se tématy, která vystihují podstatu daných poznámek.
4. Výzkumník hledá spojení a vzorce mezi těmito vypořádky se tématy.
5. Uvedené první čtyři kroky výzkumník aplikuje na všechny z účastníků.
6. Následně výzkumník hledá podobnosti a rozdíly mezi jednotlivými účastníky, přičemž zachovává idiografický charakter zkušenosti každého z nich.

Kromě výše uvedených kroků bylo k analýze dat využito také softwaru Atlas.ti. Kategorizace a interpretace získaných dat vyústila v identifikaci stěžejních témat, jež proces stávání se otcem doprovází. Jednotlivé interpretace výzkumníka byly podpořeny přímými citacemi účastníků. Obdobný postup je plánován i u záznamů z deníku. Finální kategorie vzniknou z analýzy plného počtu dvanácti rozhovorů i všech deníkových záznamů.

Reflexe pozice výzkumníka

Důležitou součástí výzkumu IPA je reflexe pozice výzkumníka (Smith, Flowers a Larkin, 2009). V rámci sebereflexe jsem věnoval pozornost vlastním přesvědčením a předpokladům, které mohly ovlivnit sběr a analýzu dat. Jelikož sám dosud nejsem otcem, mohl jsem si uchovat určitý emocionální odstup od příběhů účastníků. Na druhou stranu se o téma otcovství dlouhodobě zajímám a považuji ho za relevantní pro svou vlastní budoucnost, což mohlo vést k tomu, že ve mně zkušenosti účastníků vzbuzovaly osobní zájem. Většina z účastníků by se dala označit za mé vrstevníky a byli stejného pohlaví, což dle mého soudu umožňovalo snadný a přirozený rapport. Jelikož jsem se již tématu přechodu k otcovství výzkumně věnoval, bylo místy obtížné, a to zejména v průběhu analýzy dat, odložit znalosti teorií a výzkumů a přistupovat ke zkušenosti účastníků bez předpokladů. Snažil jsem se tedy o tzv. *metodu uzávorkování*, která slouží k důkladnému zkoumání vlastních prekonceptů. Reflexi vlivu vlastní subjektivity napomáhaly také konzultace s vedoucí práce či jinými odborníky.

Etické aspekty výzkumu

Výzkum usiloval o dodržování všech etických standardů. Všichni účastníci byli informováni o průběhu výzkumu s dostatečným předstihem a podepsali informovaný souhlas. Účastníci se zúčastnili výzkumu dobrovolně a měli možnost z něj kdykoliv svobodně

vystoupit bez jakékoliv penalizace. Rozhovory byly vedeny s respektem k soukromí a emocionálnímu stavu účastníků, muži měli možnost se rozhodnout na některé z otázek neodpovídat. Po přepisu byl záznam rozhovoru okamžitě smazán a všechna jména byla anonymizována. Výzkum dodržoval principy anonymity a při zpracování dat byla zajištěna jejich důvěrnost.

Výsledky

Analytický proces dle principů IPA vedl k určení následujících kategorií vztahujících se k vývojovým aspektům procesu stávání se otcem: *Generativita jako impuls k vývoji*, *Rozšíření identity*, *Balanc* a *Ohniska vývoje*. Jelikož se stále jedná o předběžné výsledky, v rámci tohoto textu se zaměříme do větší hloubky na jeden fragment z výzkumu, a to kategorii *Ohniska vývoje*. Diskutovaná témata v rámci kategorie *Ohniska vývoje* se prolínají s dalšími oblastmi z kategorií *Rozšíření identity* a *Generativita jako impuls k vývoji*, těmto podobnostem a rozdílům však nebude vzhledem k zaměření článku věnováno více pozornosti.

Ohniska vývoje

Kategorie *Ohniska vývoje* popisuje, jak u každého z účastníků došlo k oživení významného emočně nabitého tématu, nyní však v novém světle – ve světle blížícího se otcovství. Toto téma se objevovalo s velkou intenzitou a naléhavostí a stavělo před ně výzvu v podobě intrapsychických konfliktů. Nová životní situace jakoby od nich žádala, aby se s nimi v sobě potkali a vypořádali.

Lukáš

Pro Lukáše bylo ohniskem vývoje téma vlastního mužství, které se s blížícím se otcovstvím začalo ozývat napříč životními oblastmi. Možnost, že bude mít syna, v něm vyvolala potřebu toto téma nějak tvuchopit a zpracovat: „*takže cítím takovou větší potřebu si to nějak řešit a nějak si to víc podpořit a uvědomit. A nějak se v tom tak jako ustálit, abych si v tom byl takovej jistej. Kdyby to byl vlastně kluk, tak mám asi takovou větší tendenci to mít vyřešený*“.

Nejvýraznějším tématem, které v kontextu otcovství nabývá na významu, jsou hranice ve vztazích: „*jsem si na sobě všiml takový tendence víc ... v rámci nějakýho mužství, když to tak řeknu ... tak si vlastně tak jako vytyčovat ty hranice ... i třeba jako v rámci rodiny, kamarádů ... že jsem měl takový nutkání ... i vlastně s manželkou některý věci ji jakoby říct, co mi vadí ... asi to bylo dlouhodobější, ale mám pocit, že teď se to v poslední době o něco zintenzivnilo*“. Větší potřeba asertivity se projevila například v rozhodnutí otevřít dlouhodobý rodinný konflikt a vyřešit ho: „*měl jsem potřebu to vyřešit ten spor ... takže jsem v sobě jako sebral odvahu a vlastně jim jakoby napsal*“. Téma mužství se promítalo i do větší potřeby scházet se se skupinou kamarádů, kterou tvořili pouze muži. Zároveň získávají na důležitosti muži – otcové, s kterými nyní cítí větší blízkost. Naopak od bezdětných kamarádů se začíná oddalovat a začíná se mezi nimi rozevírat propast. Větší význam získává také vztah s vlastním otcem, na kterého hledá nový a pozitivnější pohled.

Lze uvažovat, že mužství vnímá v tradičně maskulinní podobě. Objevuje se nejen v podobě odvahy jít do konfliktů a utvářet si hranice ve vztazích, ale také v představě, že by měl být silným člověkem, který unese tíhu zodpovědnosti a dokáže se o rodinu postarat. Aby mohl být oporou, je pro něj obtížné ukázat slabost. Intrapsychický konflikt vzniká mezi dvěma aspekty subjektivně prožívané maskulinity – na jednu stranu by chtěl být schopen stanovovat své vlastní hranice, na druhou stranu chce být silnou oporou manželce. Ve chvíli, když však na něj klade manželka nějaký požadavek a on by se měl vymezit, vnímá to jako slabost, protože v takový moment pak není oporou: „*mám pocit, že abych neukázal slabost, tak jako neřeknu ‚ne‘*“. Pro Lukáše je obtížné připustit před manželkou (i před sebou), že nedokáže být nevyčerpatelnou oporou s nekonečným množstvím energie, jelikož pociťuje stud. Přestože má racionální náhled, že se jedná o nesplnitelný nárok, emocionálně ho to přesto zasahuje „*myslím, že bych to měl říct i té manželce, ale víc se jakoby stydím, protože mám pocit, že bych měl být takovou jakoby oporou prostě, která je prostě až taková s nevyčerpatelnou energií, takže ... ale vím, že to je hloupost, že to jakoby nejde, ale ... je těžkéj pocit to pro mě jako nějak překonat*“.

Podobné dilema prožívá i ve vztahu k zaměstnání, když zvažuje podání výpovědi. Na jednu stranu by rád změnil práci, jelikož negativně ovlivňuje jeho psychické rozpoložení, které nově vztahuje k představě nové rodiny: „*že vím, že pak tím budu ovlivňovat i tu ženu, i to dítě, když budu chodit zpruzenej domů*“. Na druhou stranu však změnit práci není jednoduché, jelikož to s sebou nese určité riziko a nestabilitu. Považuje za velmi důležité, aby se o ženu postaral, a aby ji nevystavoval nejistotě: „*ale zároveň bych tím nechtěl jako stresovat tu ženu, protože třeba by měla pocit jako že ... to je vlastně další věc ... taky se ve mně jednou zlomilo, že jednou jsem měl hroznou potřebu jí říct, že nemusí mít strach, že se o ní jako postarám ... to se ve mně tak jako najednou objevilo*“.

David

Davidovi se v rámci procesu stávání se otcem otevřel konflikt mezi *vzrušením* a *zodpovědností*. Ve svých úvahách se porovnával se svým mladším já, které se vyznačovalo výraznější tendencí riskovat, touhou po adrenalinu a zážitcích. Zvažoval, zda se v tomto ohledu již dostatečně nasytil a je schopen tyto aspekty života do jisté míry omezit, či opustit: „*do toho vstupuje taky to: jsem dostatečně v uvozovkách vybouřenej? Jo?, jestli jsem jako už dostatečně jako cestoval, jestli jsem si jako obrazil tolik párty, kolik jsem chtěl, jo?*“. Otcovství pro něj představuje svět zodpovědnosti, ve kterém již pro podobné aktivity není příliš místo, a vnímá, že v tomto ohledu ještě potřebuje částečně dozrát. Současně reflektuje, že již urazil velký kus cesty, a kdyby ho otcovství mělo potkat v minulosti, představovalo by to větší problém: „*Kdyby mě to chytlo v těch 22, tak bych se trochu obával, jestli bych nebyl ... eh ... v něčem jako větší frajírek v něčem ... nevybouřenej ... a něco jako prostě nepodělal*“.

Silnou motivací ke změně je pro něj pocit zodpovědnosti za dítě a rodinu. Uvědomění, že na něm nyní závisí i život dítěte, v něm podpořila situace, kdy se při jízdě autem málem stal součástí autonehody: „*Ale pak jsme se rozjeli a v následujícím kilometru jsem v sobě jako najednou řešil: ‚tyjo jako takový situace se prostě nesmí stát‘*“. Tendenci ke snížení rizika může u Davida spatřovat v některých změnách, např. *snížil rychlost jízdy v autě, zvažuje nákup*

bezpečnějšího auta nebo uzavřel životní pojištění. Zmiňuje, že se snaží rizikům předcházet, a pokud je to možné, limitovat je na minimum. Tuto vývojovou změnu vnímá jako obtížnou, jelikož vyhledávání adrenalinových zážitků nebo rychlejší jízdy v autě má „v krvi“, a tak se to v něm „pře“.

Strach, aby nějakou neuvážeností neohrozil život dítěte („a najednou tam jako přišla ta paranoia: „tyjo, jestli jsme jako něco nepodělali“), se mu výrazně propisuje i do prožívání některých situací spojených s těhotenstvím manželky. Zdá se, že některé situace interpretuje se zvýšenou úzkostí a současně je pro něj těžké unést nejistotu mezi jednotlivými lékařskými kontrolami. Přestože reflektuje určitou přehnanost nebo iracionalitu těchto pocitů, je pro něj obtížné jim nepodléhat: „jakoby asi tíživější je právě tahle jako nevědomost, protože prostě to dítě je v břiše a my doufáme, že je v pořádku, ale prostě nemáme o tom jako moc známku nebo nějaký signál, že je jako všechno skvělé a v pořádku ... tak prostě to je asi ta největší výzva“.

Jan

Janovi se v kontextu otcovství vynořilo dilema, nakolik má kopírovat otcovský vzor, který zná ze své původní rodiny, a nakolik se vydat vlastní cestou. Z jeho výpovědi je patrné, jak nesnadné je pro něj najít si vlastní polohu mezi tradičním a moderním pojetím otcovství: „na druhou stranu vlastně, já s tím tak trochu počítám, protože jsem teď nastoupil do práce a nepůjdu jakoby na mateřskou, otcovskou, takže budu právě spíš jako přesně ten, kdo tak nějak přináší ty peníze a zabezpečuje tu rodinu, ale zároveň bych byl hodně nerad, aby to vypadalo tak nějak jako vztahy jak ... vypadají, že přesně je to ta matka hospodyňka a ten otec, co to kompletně zabezpečuje.“. Svého otce vnímal jako autoritu. Jeho názory a postoje se měly ctít. Současně se mu toto tradiční pojetí otcovství nelíbí a rád by se vůči němu vymezil: *a vlastně paradoxně já si to jakoby uvědomuju a uvědomuju si, jak nás vychovávali rodiče, že tak to nechci mít a že nechci být úplně v roli toho otce ty úplný autority, že se mi líbí i něco na tom ... chci to dělat i nějak jinak, ale zároveň ... narážíme na to tření, kde já to mám asi nějak zafixovaný“.* Představa, že by se tyto atributy vázaly k němu, se mu však do jisté míry zamlouvá: „ale zároveň tak nějak, když se to potom vztahuje ke mně, tak já mám rád /smích/, když mám pravdu nebo když ten svůj názor prosadím“.

Možnost přijmout otcovský vzor z rodiny je však komplikována skutečností, že Janova žena s tímto modelem není v souladu a zdá se být zdatnější v konfliktech. Pevně daná otcovská autorita v Janově původní rodině vedla k tomu, že k hádkám téměř nedocházelo („nějaký konflikt se vyřešil poměrně rychle a rázně ... ta autorita tam byla poměrně silná“), a tudíž neměl tolik příležitostí si kompetenci řešit konflikty rozvinout. Naopak jeho žena vyrůstala v prostředí, kde se s konflikty zacházelo otevřeně, a zdá se v nich být „zběhlejší“. Jan tedy cítí určitý tlak, že by měl mít jako otec autoritu, to však naráží na realitu, kdy jeho žena tuto autoritu spojenou s otcovskou rolí neuznává: „já jako očekávám, protože takhle to bylo u nás doma, že já budu mít to jako slovo, ale pak zjistím, že to manželka vnímá úplně jinak a že vlastně vůbec neuznává tu moji autoritu, ať už tam jako je nebo není“. Celá situace je pro Jana složitější v tom, že chce být ženě oporou, což se v jeho pojetí s konflikty příliš neslučuje.

Martin

Martin ze všech účastníků nejméně popisoval vnitřní konflikty. Bylo však patrné, že pro něj není jednoduché o svém prožívání hovořit, tudíž toho sdělil méně než ostatní účastníci. V určité podobě nalezneme vnitřní konflikt v tom, že na jednu stranu chtěl sdělit nějakou nepříjemnou informaci fakticky správně a bez příkras, na druhou stranu si s blízcím se otcovstvím začal více uvědomovat, že si přitom musí počínat ohleduplně: „trošku prostě neříkat věci úplně na rovinu ... ale prostě naučit se říkat věci eh ... není vždycky dobrý říct dítěti úplně všechno jako v podstatě nějak technicky ... ne technicky, ale ... prostě někdy je lepší říct necelou pravdu třeba nebo tu pravdu nějak jak zmírnit nebo tak“. Reflexe této tendence u Martina nastala s rostoucí potřebou být oporou manželce a s rozvojem empatie k druhým.

Shrnutí – jaké cesty vývoje otevírají vnitřní konflikty?

Přestože je zkušenost každého u mužů odlišná a dominuje jí jiný motiv, nalezneme mezi účastníky společné rysy – u každého z nich se s blízcím se otcovstvím aktivuje významné téma, které v sobě nese potenciál k vývoji. Lukášovi konflikt ohledně tématu mužství přináší příležitost lépe zvládat konflikty, zdravě si nastavit vlastní hranice, ale také akceptovat vlastní limity. Davida vede reflexe svého sklonu riskovat a vyhledávat adrenalinové zážitky k možnému posunu k větší zodpovědnosti a opatrnosti. Jan, který je z původní rodiny zvyklý spojovat roli otce s autoritou, se musí vyrovnávat s představou, že jeho autorita bude zpochybňována. Tato fantazie ho konfrontuje s nepříjemným faktem, že v řešení konfliktů není příliš zdatný, a vnímá v něm u sebe rezervy. Martin nahlíží svou tendenci sdělovat věci fakticky správně, nicméně skrze blízcí se otcovství a narůstající zájem o druhé si uvědomí, že je někdy také potřeba své sdělení upravit s ohledem na druhého.

Diskuze

Identifikovaná kategorie *Ohniska vývoje* z předběžných výsledků výzkumu popisuje emočně nabitá a významná témata účastníků, která se s blízcím se otcovstvím aktivovala a způsobila vnitřní konflikt, současně však s sebou nesla potenciál k vývoji. Ačkoliv v českých ani zahraničních výzkumech nenalezneme obdobný koncept, v průběžích jednotlivých účastníků můžeme vidět vývojová témata, které popisují i některé zahraniční výzkumy.

Všichni účastníci považovali za důležité být partnerce v období těhotenství oporou, ač každý z nich měl toto téma trochu jinak zabarvené – pro Lukáše to tvořilo součást správného mužského obrazu, u Davida se pojilo se zodpovědností a zralostí v dospělosti. Diamond (2007) ve shodě s tímto zjištěním popsal, že v nejranější fázi otcovství muž nejčastěji zastává roli ochránce a podpůrce matky. Zjištění, že muži převzali roli opory svých partnerek během období těhotenství a po porodu, se objevilo i v několika dalších výzkumech (Åsenhed & kol., 2014; Kao & Long, 2004; Sansiriphan & kol., 2010).

Téma mužství, které nejvíce zaznívalo u Lukáše, nalezneme např. ve výzkumu z Číny (Kao & Long, 2004), kde je popsáno, že muži samotný akt početí vnímali jako indikátor zdravého a plodného mužství. Jak však výzkum uvádí, toto pojetí je úzce spjato s tamními

sociálními normami, které významně ovlivňují jejich pohled na mužskou identitu. Obdobně výzkum Finnbogadóttir (2003) zmiňuje, že otcovství potvrdilo u mužů jejich pocit maskulinity.

Téma vztahu s otcem, který nacházíme u Lukáše i Jana, zmiňují různí autoři, a to především v souvislosti s budováním otcovské identity a hledáním vlastního modelu otcovství (Deave & Johnson, 2008; Höfner, Schadler, & Richter, 2011; Kowlessar, 2012). Kowlessar ve své metaanalýze (2012) uvádí, že muži napříč různými kvalitativními výzkumy reflektovali zkušenost s vlastním otcem, v němž hledali vzor – ať už v pozitivním, nebo negativním smyslu.. Vymezování se vůči otcovství, které reprezentoval vlastní otec, tematizuje výzkum Deave & Johnsonové (2008) a obzvláště Höfnerové, Schadlerové a Richtera (2011).

Významným tématem procesu stávání se otcem je zodpovědnost a zralost. V rámci této práce se s ním nejvýrazněji setkáme u Davida, který s blížícím se otcovstvím omezil riskantní aktivity a zvýšil svou opatrnost. K podobné změně docházelo i u mužů v jiných výzkumech (Gage & Kirk, 2002; Premberg & kol., 2008; Sansiriphun & kol., 2010). Přijetí zodpovědnosti za dítě, o kterém naši účastníci hovořili, se objevuje napříč nejrozličnějšími výzkumy (Deave & Johnson, 2008; Finnbogadóttir & kol., 2003; Gage & Kirk, 2002; Kowlessar, 2012; Premberg, Hellström & Berg, 2008; Tehrani & kol., 2015). U Lukáše, Davida i Martina můžeme také vidět, jak ve svých úvahách a rozhodováních berou v úvahu potřeby partnerky nebo dítěte, což někteří z nich vnímají jako pozitivní vývoj směrem od zaměření na sebe sama k potřebám druhých. Tento posun by bylo možno vysvětlit např. Eriksonovou teorií generativity (1950). Vývoj směrem k péči o druhé a poklesu egocentrismu nacházíme i v některých výzkumech (Finnbogadóttir & kol., 2003; Kao & Long, 2004).

Limity a silné stránky výzkumu

Kvalitativní povaha výzkumu nám neumožňuje generalizovat výsledky na širší populaci. Jedná se o psychologickou sondu do zkušenosti několika mužů s procesem stávání se otcem. Výrazná homogenita vybraných účastníků je ve výzkumech IPA považována za výhodu. Všichni muži byli dospělí, fyzicky a duševně zdraví jedinci českého občanství, kteří nepatřili k žádné národnostní menšině. Všichni pocházeli ze stejného města, absolvovali vysokou školu, byli zaměstnaní a finančně zajištěni a byli v dlouhodobém vztahu, ve kterém zvažovali založení rodiny. Při interpretaci dat je důležité specifičnost účastníků zohlednit, jelikož vybraný soubor účastníků vykazoval vysokou míru zodpovědnosti a zájmu o téma otcovství, což by nemuselo odpovídat souboru s jinými charakteristikami. Limit této práce spočívá v tom, že se jedná o předběžné výsledky tvořené pouze z části dat. Než dojde k finální verzi, data budou ještě obohacena o dalších osm rozhovorů a záznamy z deníků. Je tedy pravděpodobné, že ještě dojde k úpravám z hlediska identifikovaných kategorií.

Za silnou stránku studie lze považovat její longitudinální charakter, data byla sbírána kontinuálně po dobu devíti měsíců, a to dvěma způsoby: formou *rozhovoru* a *skrze zaznamenávání do deníků*. Tato kvalita se však projeví až ve finální podobě výzkumu. Výzkum dodržoval jak metodologické, tak etické normy. Vliv výzkumníka byl vyvážen důkladnou

sebereflexí, která byla podpořena vedoucí výzkumu, a také tím, že průběh analýzy dat byl konzultován s dalšími odborníky.

Závěr

Proces stávání se otcem se jeví jako komplexní a transformativní zkušenost, která má značný dopad na prakticky všechny oblasti života muže. V této práci byla do hloubky představena jedna z identifikovaných kategorií kvalitativního výzkumu *Vynořující se otcovství: vývojové aspekty procesu stávání se otcem*. Na zkušenosti čtyř účastníků výzkumu bylo prezentováno, že proces stávání se otcem u každého z nich aktivovalo klíčové vývojové téma. Toto téma v nich vyvolalo intrapsychický konflikt a silné emoce, současně však otevřelo cestu k růstu.

Nálezy výzkumu lze vnímat jako rozšíření teoretických znalostí v oblasti vývojové psychologie, zejména pokud jde o naše porozumění vývojových aspektů v dospělosti. Tyto poznatky by bylo možno aplikovat nejen v oblasti porodnictví, ale také v partnerském/manželském poradenství nebo rodinné terapii v případě, že se klientem stane muž, pro kterého je téma vynořujícího se otcovství aktuální. Stále existuje relativně omezené množství empirických dat o tomto tématu, tudíž by tento výzkum mohl sloužit také jako referenční bod pro budoucí výzkumné práce.

Zdroje

- Asenhed, L., et al. (2014). Becoming a father is an emotional roller coaster - an analysis of first-time fathers' blogs. *Journal of Clinical Nursing*, 23(9-10), 1309-1317. <https://doi.org/10.1111/jocn.12355>
- Callister, L. C. (1995). Becoming a father. *The Journal of Perinatal Education*, 4(1), 1-8.
- Clark, A., et al. (2009). The relationship between depression and body dissatisfaction across pregnancy and the postpartum: A prospective study. *Journal of Health Psychology*, 14(1), 27-35. <https://doi.org/10.1177/1359105308097940>
- Cowan, P. A. (1988). Becoming a father: A time of change, an opportunity for development. In P. Bronstein & C. P. Cowan (Eds.), *Fatherhood today: Men's changing role in the family* (pp. 13-35). John Wiley & Sons.
- Deave, T., & Johnson, D. (2008). The transition to parenthood: What does it mean for fathers? *Journal of Advanced Nursing*, 63(6), 626-633. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2648.2008.04748.x>
- Diamond, M. J. (1986). Becoming a father: A psychoanalytic perspective on the forgotten parent. *The Psychoanalytic Review*, 73(4), 445-468.
- Diamond, M. J. (2007). *My father before me: How fathers and sons influence each other throughout their lives*. W. W. Norton & Company.
- Donovan, J. (1995). The process of analysis during a grounded theory study of men during their partners' pregnancies. *Journal of Advanced Nursing*, 21(4), 708-715. <https://doi.org/10.1046/j.1365-2648.1995.21040708.x>
- Doss, B. D., et al. (2009). The effect of the transition to parenthood on relationship quality: An eight-year prospective study. *Journal of Marriage and Family*, 71(5), 1051-1066. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2009.00650.x>
- Draper, J. (2003). Men's passage to fatherhood: An analysis of the contemporary relevance of transition theory. *Nursing Inquiry*, 10(1), 66-78. <https://doi.org/10.1046/j.1440-1800.2003.00163.x>

- Erikson, E. H. (1950). *Childhood and society*. W. W. Norton & Co.
- Etchegoyen, A. (2002). Psychoanalytic ideas about fathers. In J. Trowell & A. Etchegoyen (Eds.), *The importance of fathers: A psychoanalytic re-evaluation* (pp. 20-41). Brunner-Routledge.
- Feldman, S. S., & Nash, S. C. (1984). The transition from expectancy to parenthood: Impact of the firstborn child on men and women. *Sex Roles: A Journal of Research*, 11(1-2), 61-78. <https://doi.org/10.1007/BF00287441>
- Finnbogadóttir, H., Svalenius, E., & Persson, E. K. (2003). Expectant first-time fathers' experiences of pregnancy. *Midwifery*, 19(2), 96-105. [https://doi.org/10.1016/S0266-6138\(03\)00003-2](https://doi.org/10.1016/S0266-6138(03)00003-2)
- Gage, J. D., & Kirk, R. (2002). First-time fathers: Perceptions of preparedness for fatherhood. *Canadian Journal of Nursing Research*, 34(4), 15-24. PMID: 12619474
- Genesoni, L., & Tallandini, M. A. (2009). Men's psychological transition to fatherhood: An analysis of the literature, 1989-2008. *Birth*, 36(4), 305-318.
- Gutmann, D. (1975). Parenthood: A key to the comparative study of the life cycle. In N. Datan & L. H. Ginsberg (Eds.), *Life span developmental psychology: Normative life crisis* (pp. 167-184). Academic Press. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-203550-0.50016-5>
- Gurwitt, A. R. (1976). Aspects of prospective fatherhood: A case report. *The Psychoanalytic Study of the Child*, 31(1), 237-271. <https://doi.org/10.1080/00797308.1976.11822316>
- Habib, C. (2012). The transition to fatherhood: A literature review exploring paternal involvement with identity theory. *Journal of Family Studies*, 18(2-3), 103-120. <https://doi.org/10.5172/jfs.2012.18.2-3.103>
- Höfner, C., Schadler, C., & Richter, R. (2011). When men become fathers: Men's identity at the transition to parenthood. *Journal of Comparative Family Studies*, 42(5), 669-686. <https://doi.org/10.3138/jcfs.42.5.669>
- Kao, C. H., & Long, A. (2004). First-time Taiwanese expectant father's life experiences during the third trimester of pregnancy. *Journal of Nursing Research*, 12(1), 60-71. <https://doi.org/10.1097/01.jnr.0000387489.71062.9c>
- Kluwer, E. S., & Johnson, M. D. (2007). Conflict frequency and relationship quality across the transition to parenthood. *Journal of Marriage and Family*, 65(5), 1089-1106. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2007.00434.x>
- Leach, L. S., et al. (2016). Prevalence and course of anxiety disorders (and symptom levels) in men across the perinatal period: A systematic review. *Journal of Affective Disorders*, 190, 675-686. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2015.09.063>
- Machin, A. J. (2015). Mind the gap: The expectation and reality of involved fatherhood. *Fathering*, 13(1), 36-59.
- May, K. A. (1982). Factors contributing to first-time fathers' readiness for fatherhood: An exploratory study. *Family Relations: An Interdisciplinary Journal of Applied Family Studies*, 31(3), 353-361. <https://doi.org/10.2307/584167>
- Meleagrou-Hitchens, L. A., & Willig, C. (2021). Men's experience of their transition to first-time fatherhood during their partner's pregnancy: An interpretative phenomenological analysis. *Journal of Men's Health*, 18(1), 15. <https://doi.org/10.31083/jomh.2021.102>
- Newman, P. R., & Newman, B. M. (1988). Parenthood and adult development. *Marriage & Family Review*, 12(3-4), 313-337. https://doi.org/10.1300/J002v12n03_15
- Osborn, M., & Smith, J. A. (2003). Interpretative phenomenological analysis. In J. A. Smith (Ed.), *Qualitative psychology: A practical guide to research methods* (pp. xx-xx). Sage.
- Osofsky, H. (1982). Expectant and new fatherhood as a developmental crisis. *Bulletin of the Menninger Clinic*, 46, 209-230.
- Premberg, A., Hellström, A. L., & Berg, M. (2008). Experiences of the first year as a father. *Scandinavian Journal of Caring Sciences*, 22(1), 56-63. <https://doi.org/10.1111/j.1471-6712.2007.00584.x>

- Ross, J. M. (1975). The development of paternal identity: A critical review of the literature on nurturance and generativity in boys and men. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 23(4), 783-817. <https://doi.org/10.1177/000306517502300405>
- Sansiriphun, N., et al. (2010). Thai men becoming a first-time father. *Nursing & Health Sciences*, 12(4), 403-409. <https://doi.org/10.1111/j.1442-2018.2010.00549.x>
- Slife, B. D., & Christensen, T. R. (2013). Hermeneutic realism: Toward a truly meaningful psychology. *Review of General Psychology*, 17, 230.
- Smith, J. A., Flowers, P., & Larkin, M. (2009). *Interpretative phenomenological analysis: Theory, method and research*. Sage.
- Strauss, R., & Goldberg, W. A. (1999). Self and possible selves during the transition to fatherhood. *Journal of Family Psychology*, 13, 244-259.
- Tehrani, S., et al. (2015). Pregnancy experiences of first-time fathers in Iran: A qualitative interview study. *Iranian Red Crescent Medical Journal*, 17(2), e12271. <https://doi.org/10.5812/ircmj.12271>
- Trowell, J. (2002). Setting the scene. In J. Trowell & A. Etchegoyen (Eds.), *The importance of fathers: A psychoanalytic re-evaluation* (pp. 3-18). Brunner-Routledge.
- Willig, C. (2013). *Introducing qualitative research in psychology*. McGraw-Hill Education.
- Zayas, L. H. (1987). Psychodynamic and developmental aspects of expectant and new fatherhood: Clinical derivatives from the literature. *Clinical Social Work Journal*, 15, 8-21. <https://doi.org/10.1007/BF00755908>

Grantová podpora

Příspěvek byl podpořen z grantu GAUK (projekt 436322).

Korespondenční autor: Mgr. Václav Škvařil, Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, Katedra psychologie, Myslíkova 7, 110 00 Praha. Email: vaclavskvaril@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1464-5251.

Škvařil, V. (2023). Vývojové aspekty procesu stávání se otcem: první výsledky výzkumu. *Psychologie a její kontexty*, 14 (1-2), 85-98. <https://doi.org/10.15452/PsyX.2023.14.0005>.